

А.Н. Мұқаев^{1*} , **Г.Ж. Доскеева²**

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Нархоз Университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: amangeldi.mukayev@gmail.com

АЙМАҚТАҒЫ ХАЛЫҚТЫҢ ӨМІР СҮРУ САПАСЫНЫҢ КӨРСЕТКІШТЕРІНЕ ТАЛДАУ

Әлемнің кез келген елінің экономикасының жағдайы, ең алдымен, азаматтардың өмір сүру деңгейі мен сапасымен сипатталады. Халықтың өмір сүру сапасының көрсеткіштері жүргізіліп жатқан қайта құрулардың нақты әлеуметтік-экономикалық салдарын және қоғамдағы әлеуметтік шиеленіс дәрежесін бағалаудың маңызды индикаторлары болып табылады. Халықтың өмір сүру сапасын жақсарту қазіргі кезеңдегі қоғам дамуының маңызды стратегиялық міндеті болып табылады.

Президент Қ.К. Тоқаев «Әр қазақстандықтың тұрмыс сапасын жақсарту мақсатында өмір сүру сапасына тікелей әсер ететін инфрақұрылымдық сипаттағы мәселелер басты назарда болады. Бұл – тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы саласындағы, яғни жылумен және сумен қамтамасыз ету, кәріз жүйесі, сондай-ақ жолдар, газдандыру мәселелері, экология және қауіпсіздік түйткілдері» – деп атап айтқан болатын. Сондықтан мемлекет басшылығы назарында халықтың өмір сапасы өзекті болып отыр.

Мақалада халықтың өмір сапасын анықтау әдістемелері қарастырылды, өмір сапасын анықтау бойынша жүргізілген зерттеулерге шолу жасалынды. Сонымен қатар, мақалада Қазақстан Республикасы аймақтарының өмір сапасын бағалау көрсеткіштеріне БҰҰ ұсынған әдістеме бойынша талдау, аймақтардың әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштеріне бағалау жасалынды және оны жетілдіру бойынша ұсыныстар келтірілді. Мақаланың ғылыми жаңалығы Қазақстанның әр аймағына бағаланған АӘД индексі Джини коэффициентімен салыстырылды, аймақтардағы халықтық өмір сүру сапасының деңгейі анықталып, әдістемелердің кемшіліктері анықталды. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, халықтың өмір сүру сапасын арттыру бойынша ұсыныстар келтірілді.

Зерттеу нәтижелері өмір сүру сапасын бағалау орталықтарына практикалық құрал ретінде және ЖОО әдістемелік оқыту құралы ретінде қолдануға болады.

Түйін сөздер: өмір сапасы, экономика, бағалау, жетілдіру.

A.N. Mukayev^{1*}, G.Zh. Doskeyeva²

¹Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

²Narxoz University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: amangeldi.mukayev@gmail.com

Analysis of indicators of the quality of life of the population in the region

State of the economy any country in the world is characterized, by the level and quality of life of citizens. Indicators of the quality life population are important indicators for assessing the specific socio-economic consequences ongoing transformations and degree of social tension in society. Improving quality life population is the most important strategic task of the development society at the present stage.

President K.K. Tokayev noted: «in order to improve the quality of life of every citizen Kazakhstan, the focus will be on infrastructure issues that directly affect the quality life. These are issues in the field of housing and communal services, heat and water supply, sewerage, as well as roads, gasification, environmental and safety problems». Therefore, the quality life of the population becomes relevant in the focus attention state leadership.

The article discusses the methods of determining the quality of life of the population, a review of the studies conducted to determine the quality of life. In addition, the article analyzes the indicators for assessing the quality of life of the regions of the Republic of Kazakhstan according to the methodology proposed by the United Nations, evaluates the socio-economic indicators of the regions and provides recommendations for its improvement. The scientific novelty of the article was that for each region of Kazakhstan, the estimated HDI index was compared with the Ginny coefficient, the level of quality of

life of the population in the regions was determined, shortcomings of the methods were identified. In accordance with the results of the study, recommendations were given to improve the quality of life of the population.

The results of the study will be used as a practical guide for quality of life assessment centers and as a methodological guide for universities.

Key words: quality of life, economy, assessment, improvement.

А.Н. Мұқаев^{1*}, Г.Ж. Доскеева²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

²Университет Нархоз, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: amangeldi.mukayev@gmail.com

Анализ показателей качества жизни населения региона

Состояние экономики любой страны мира характеризуется, прежде всего, уровнем качеством жизни граждан. Показатели качества жизни населения являются важными индикаторами оценки конкретных социально-экономических последствий проводимых преобразований и степени социальной напряженности в обществе. Улучшение качества жизни населения является важнейшей стратегической задачей развития общества на современном этапе.

Президент К.К. Токаев отметил, что «в целях улучшения качества жизни каждого казахстанца в центре внимания будут вопросы инфраструктурного характера, непосредственно влияющие на качество жизни. Это вопросы в сфере жилищно-коммунального хозяйства, то есть тепло- и водоснабжения, канализации, а также дорог, газификации, проблемы экологии и безопасности». Поэтому в центре внимания руководства государства становится актуальным качество жизни населения.

В статье рассмотрены методики определения качества жизни населения, проведен обзор проведенных исследований по определению качества жизни. Кроме того, в статье проведен анализ показателей оценки качества жизни регионов Республики Казахстан по методике, предложенной ООН, проведена оценка социально-экономических показателей регионов и приведены рекомендации по его совершенствованию. Научная новизна статьи заключалась в том, что для каждого региона Казахстана оцененный индекс ИЧР сравнивался с коэффициентом Джини, определялся уровень качества жизни населения в регионах, выявлены недостатки методик. В соответствии с результатами исследования были приведены рекомендации по повышению качества жизни населения.

Результаты исследования будут использованы в качестве практического пособия для центров оценки качества жизни и в качестве методического пособия для вузов.

Ключевые слова: качество жизни, экономика, оценка, совершенствование.

Кіріспе

Қазақстан дамуының ұзақ мерзімді әлеуметтік-экономикалық саясатының өзекті бағыты халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын дәйекті жетілдіру болып табылатындығында. Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев өзінің «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауында халықтың өмір сүру деңгейін көтеру мәселелерін қарастырып, оны шешудің стратегиялық жолдарын ұсынған болатын.

Президент Қ.К. Тоқаев «жалпы елдегі макроэкономикалық жағдай тұрақты, Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштерінің динамикасы оң нәтиже көрсетіп тұр. Алайда, отандық экономиканы әртараптандыру, өнімді жұмыспен қамту, халықтың табысын арттыру, әлеуметтік көмектердің қол жетімдігі секілді мәселелер әлі күнге толық шешімін

тапқан жоқ. Стратегиялық бағдарламаларды сапалы жүзеге асырудың негізгі міндеті – халықтың өмір сүру деңгейін арттырғанда ғана орындалады» – деп атап көрсеткен болатын. Сондықтан халықтың өмір сүру деңгейінің көрсеткіштерін талдау бүгінде өзекті тақырыптардың бірі болып отыр.

Өмір сүру сапасы күрделі және көп қырлы санат. Өмір сүру сапасының көптеген элементері бір-бірімен байланысты екені белгілі, алайда олардың маңызды ерекшеліктері, айырмашылықтары бар және олардың жан-жақты сипаттамалары үшін нақты көрсеткіштердің тиісті жүйесін пайдалану қажет. «Өмір сүру деңгейі» термині адам немесе ұлт өмір сүретін жағдайларды білдіру үшін қолданылады және олар да құруға көмектесетін көрсеткіштер жиынтығы есептеледі. Өмір сүру деңгейінің мәселелерімен зерттейтін негізгі пәндер – ең алдымен экономика, әлеуметтану және психология. Сондықтан

халықтың өмір сүру сапасының көрсеткіштерін анықтау көп қырлы зерттеуді талап ететін өте күрделі жұмыс.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, өмір сүру сапасы мемлекеттік деңгейде (кіріс, тұтыну және жұмыссыздық) материалдық тұрғыдан өлшенеді. Жалпы өмір сүру сапасын халықаралық салыстыру үшін жан басына шаққандағы жалпы ішкі өнім көрсеткіші қолданылады. Алайда, кәсіби қоғамдастықта осы көрсеткішке қатысты біршама сындар, келіспеушіліктер бар. Бұл жан басына шаққандағы ЖІӨ халықтың нақты жағдайын дұрыс көрсетпейді деген негізгі тұжырымдамаға негізделген, өйткені ол адамдардың өміріне әсер ететін көптеген элементтерді көрсетпейді. Жалпы ішкі өнім, әрине, өндірістің өте маңызды көрсеткіші болып табылады. Алайда, мемлекеттің байлығы мен өмір сүру деңгейі өндірістің тиімділігіне ғана емес, басқа факторларға да байланысты. Осы себепті ЖІӨ елдің жалпы дамуын бағалау үшін жалғыз жан-жақты көрсеткіш болмауы керек. Бүгінде БҰҰ, ЭЫДҰ, Дүниежүзілік банк, Еуропалық Одақ, сондай-ақ басқа да ұйымдар қызметінің негізінде жаңа көрсеткіштер әзірленді. Өмір сүру стандарты, өмір сүру құны, өмір салты, өмір сүру жағдайы, өмір сүру ұзақтығы сияқты өмірлік бағалаудың негізгі категорияларының теориялық мәнін, өзара байланысы мен айырмашылықтарын анықтауға байланысты сұрақтар әлі толық зерттелмеген. Осы аталған мәселелерді ескере отырып, ғылыми мақалаға келесідей мақсат қойылды – ҚР аймақтарындағы халықтың өмір сүру сапасын бағалау көрсеткіштеріне тереңдетілген талдау жасау. Осы мақсатқа жету үшін келесідей негізгі міндеттерді шешу керек:

- халықтың өмір сүру деңгейін анықтау бойынша ғылыми еңбектерге шолу жасау;
- халықтың өмір сүру сапасын анықтаудың заманауи әдістемелеріне талдау жасау;
- халықтың өмір сүру сапасын жан-жақты бағалаудың тиімді көрсеткіштерін анықтау;
- ҚР аймақтарында таңдалған көрсеткіштер бойынша талдау жасау;
- өмір сүру сапасын анықтау әдістемелерін жетілдіру бойынша ұсыныстар жасау.

Зерттеу объектісі – халықтың өмір сүру сапасы.

Зерттеу әдістемесінде статистикалық талдау, өмір сапасының деңгейін анықтауда БҰҰ «Адам әлеуетінің даму индексі» әдістемесі,

салыстырмалы талдау жасау әдістемелері қолданылды.

Қазақстанның әр аймағына бағаланған АӘД индексі Джини коэффициентімен салыстырылды, аймақтардағы халықтық өмір сүру сапасының деңгейі анықталып, әдістемелердің кемшіліктері анықталды.

Мақала құрылымы кіріспе бөлімінде халықтың өмір сүру деңгейінің сапасын бағалаудың өзектілігі, әдеби шолу бөлімінде өмір сүру сапасын анықтау бойынша жүргізілген ғылыми еңбектерге шолу, әдістеме бөлімінде өмір сүру сапасын бағалаудың әдістемелеріне талдау, қолдану бөлімінде іріктелген әдістеме бойынша Қазақстан жағдайында бағалау және қорытынды бөлімінде зерттеу нәтижесі бойынша тұжырымдамалар жасалынып, жетілдіру бойынша ұсыныстар келтірілді.

Әдебиеттерге шолу

Өмір сапасы – бұл халықтың тіршілік әрекетінің барлық салаларын қамтитын өте күрделі, көп қарқынды, көп қырлы және көп гендік санат. Өмір сапасы мәселесін заманауи зерттеу отандық және шетелдік ғылым өкілдері құрған іргелі ғылыми базаға негізделген.

Көптеген әл-ауқат теориялары Қазақстанның қазіргі экономикалық, қоғамдық-саяси және әлеуметтік жағдайларына өте өзекті. Мысалы, У. Петтидің байлық, ең алдымен, еңбекпен және оның өндіріс саласындағы нәтижелерімен жасалады деген тұжырымы қазіргі уақытта өте маңызды, себебі Қазақстанда байлықтың негізгі көзі экономиканың нақты секторын дамыту емес, сыртқы сауда болып табылады (негізінен мұнай мен газ). А. Смиттің еңбекке деген сұраныстың артуын көздейтін тұжырымдамасы ерекше мәнге ие, оның салдары әр қоғамның өркендеуінің басты шарты – жалақының өсуі болып табылады деген тұжырымдамаға келуге болады (Николаева, 2016). Қазіргі уақытта А. Пигудың әл-ауқатының экономикалық теориясы да маңызды болып табылады, онда ол мемлекеттің капитализмнің эволюциялық дамуы жағдайында экономикаға белсенді араласуының, мемлекеттің прогрессивті салық жүйесін қолдана отырып, кірістерді қайта бөлу саясатын жүзеге асыруы арқылы әлеуметтік әл-ауқаттың жоғарылауын қамтамасыз етудің қажеттілігін негіздеді. Алайда, әл-ауқаттың ең идеалды теориялары мен тұжы-

рымдамалары қоғам дамуының белгілі бір кезеңінің ерекшеліктерін ескерместен, барлық өмірлік жағдайлар мен құбылыстарға бірдей тарала алмайды (Талалушкина, 2015).

Қазіргі уақытта Конверс Ф., Милбрейт Л., Маккенлел, Михелос А., Роджерс В., Райт С. және т.б. өмір сүру сапасын зерттеумен айналысуда. Осы авторлардың еңбектерінде объективті әлеуметтік-экономикалық, саяси, мәдени, экологиялық және адам өмірінің басқа жағдайларын, объективті және субъективті сипаттамалардың көптеген комбинацияларын талдауға талпыныс жасады (Ваурактар, Ваура және т.б.).

Өмір сапасын арттыру мәселелерін зерттеуге көптеген ғалымдар мен мамандар келесі бағыттар бойынша өз үлестерін қосты:

- қоғамдық өмірдің әртүрлі аспектілерін сипаттайтын әлеуметтік тетіктерді анықтау;
- өмір сапасының тұжырымдамалық модельдерін әзірлеу;
- өмір сапасын бағалау әдістемелерін әзірлеу;
- аймақтық халықтың өмір сүру сапасына әсерін негіздеу;
- өңірлік мемлекеттік басқару органдарында «өмір сапасы» санатын пайдалану (Рыкун, 2020; Tofallis, 2020; Dissanayake, 2020).

Ғылыми еңбектерге шолу жасай келе, өмір сапасының мәнін, мазмұнын мен құрылымын түсіндірудегі айырмашылықтар, біріншіден, «өмір сапасы» категориясы халықтың өмірінің көптеген салаларын көрсететін адам қажеттіліктерінің кең спектрін қамтитындығымен түсіндіріледі; екіншіден, адамдардың қажеттіліктерінің сандық және сапалық сипаттамалары өмір сапасында көрінеді; үшіншіден, әртүрлі факторлар мен жағдайлар (экономикалық, әлеуметтік-психологиялық, қоғамдық-саяси, демографиялық, экологиялық, табиғи-климаттық және т.б.) өмір сапасына тікелей немесе жанама әсер етеді, олардың әсер ету дәрежесі әрдайым сандық және сапалық жағынан өлшенбейді; төртіншіден, адамдардың белгілі бір қажеттіліктерін қанағаттандырумен байланысты көптеген санаттар (әл-ауқат, өмір сапасы, өмір салты және т.б.) бір-бірімен тығыз байланысты; бесіншіден, ғылыми және оқу әдебиеттеріндегі «өмір сапасы» ұғымы салыстырмалы түрде жақында кең тарала бастады және әлі күнге дейін кең зерттеулер толық жасалған жоқ деп айтуға

болады. Халықтың өмір сүру сапасын зерттеуде анықталған бағыттардың жеткіліксіз зерттелуі мен даму деңгейі мақаланың мақсаты мен міндеттерін таңдауды анықтады.

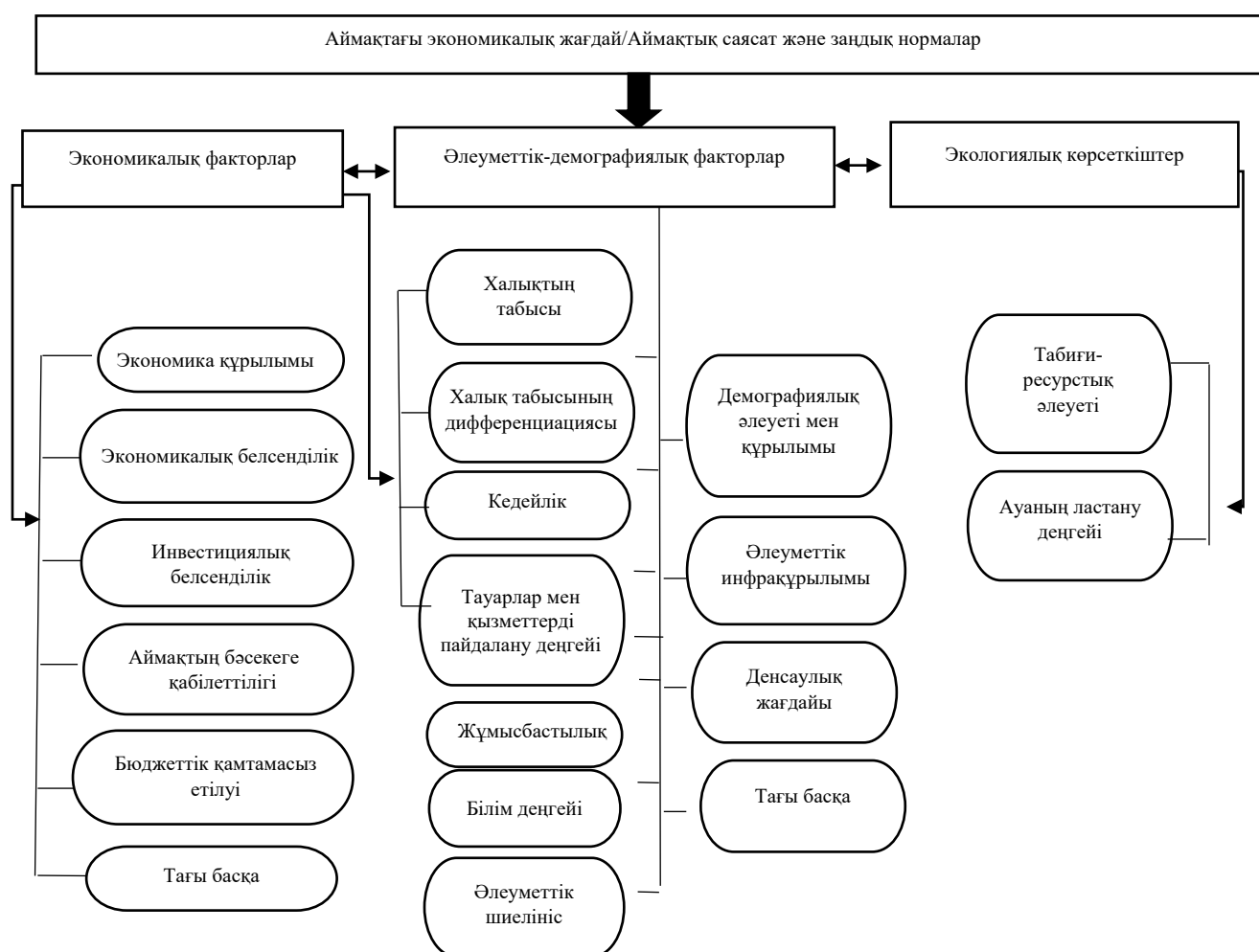
Әдістеме

Өмір сапасын жақсарту адам дамуының өлшемі мен қажетті шарты болып табылады. Адамның даму тұжырымдамасы адам рөлінің басымдығына баса назар аударады, адам өзінің ресурсы емес, экономикалық өсудің мақсаты екенін анықтайды. Адам дамуының тұжырымдамасы 1990 жылы мемлекеттік басқару ғылымы мен практикасына енгізілді. Адам дамуының мақсаты – адамдарға ұзақ, салауатты және шығармашылық өмір сүруге мүмкіндік беретін орта құру. Жиырма жылдан астам уақыт бұрын тұжырымдалған адам дамуының тұжырымдамасы уақыт өте келе толықтырылуда. Адами дамуды жақсарту жұмыс орнында негізгі фактор ретінде анықталған және де ол үш кең салада стратегиялар мен саясатты жүзеге асыруды талап етеді. Олар жұмыспен қамту саласында мүмкіндіктер жасау, жұмысшылардың әлауқатын қамтамасыз ету және мақсатты іс-әрекеттерді дамыту.

Өмір сапасын бағалау әдістемелерін зерттеуде көптеген ғалымдар «өмір сапасын» анықтайтын көрсеткіштер жиынын біріктірді. Олар қоғамның экономикалық, әлеуметтік және елдің саяси бағдарламаларының сипатымен тікелей байланысты болды. Нарықтық экономикаға қарай қоғамның құндылықтары түбегейлі өзгерді. Индивидтердің материалдық қамтамасыз етілуі, әл-ауқаты, әлеуметтік мәртебесінің маңыздылығы артты. Өмір деңгейіндегі түбегейлі өзгерістер және қоғамның үлкен әлеуметтік-экономикалық саралануы, қоғам құндылықтарының өзгеруі халықтың субъективті бағалауында айтарлықтай өзгерістерге әкелді. Адам өмірінің объективті жағдайлары өмір сүру сапасын субъективті бағалауға айтарлықтай әсер етеді.

Аймақта халықтың өмір сапасын бағалау көрсеткіштері келесі бағыттарды қамтуы тиіс (1-сурет) (Helliwell, 2020).

1. Экономикалық бағыт.
2. Әлеуметтік бағыт.
3. Экологиялық бағыт.

1-сурет – Аймақта «Өмір сапасын» бағалау факторлары және көрсеткіштері
Ескерту – Helliwell, 2020 негізінде автормен құрастырылған

Адам әлеуетінің даму индексі бұл – БҰҰ Даму бағдарламасының мамандарының өмір сүру сапасын жалпы бағалау ұсынған әдістеме (әдебиетте бұл тұжырымдаманың аббревиатурасы – АӘД). Индекс үш көрсеткіштің индекстерінен қарапайым арифметикалық шама ретінде есептеледі: күтілетін орташа өмір сүру ұзақтығы, халықтың білім деңгейі, жан басына шаққандағы ЖІӨ-нің нақты көлемі (БҰҰ, 2020).

$$I_{\text{АӘД}} = \frac{(I_1 + I_2 + I_3)}{3} \quad (1)$$

Ең төменгі және ең жоғары мәндер (нысаналы көрсеткіштер) әртүрлі өлшем бірліктерінде көрсетілген көрсеткіштерді 0-ден 1-ге дейінгі индекстерге өзгерту үшін белгіленеді. Бұл мақсаттар «табиғи нөлдер» және «қалаған мақсаттар» ретінде әрекет етеді, олардың негізінде компоненттердің көрсеткіштері стандартталған (1-кесте).

1-кесте – Өлшем индекстерінің мәндері

Көрсеткіштер	Индикатор	Min	Max
Денсаулық	Өмір сүру ұзақтығы	20	85
Білім	Мектепте күтілетін оқу жылдары (жылдар)	0	18
	Мектептегі оқу жылының орташа саны (жыл)	0	15
Өмір сүру деңгейі	Жан басына шаққандағы ЖІӨ АҚШ, \$	100	75 000
Ескерту – БҰҰ-ның АӨД бағдарламасы бойынша 2020 жылғы есебінен			

мұнда I_1 – күтілетін өмір сүру ұзақтығының индексі, I_2 – қол жеткізілген білім деңгейінің индексі, I_3 – жан басына шаққандағы ЖІӨ нақты көлемінің индексі.

Әр көрсеткіш келесідей бойынша есептеледі:

$$I_1 = \frac{(X - X_{min})}{(X_{max} - X_{min})} . \quad (2)$$

мұндағы X – күтілетін өмір сүру ұзақтығы, X_{min} – орташа есеппен минималды өмір сүру ұзақтығы (халықаралық көрсеткіш бойынша 20 жас), X_{max} – орташа есеппен максималды өмір сүру ұзақтығы (халықаралық көрсеткіш бойынша 85 жас):

$$I_2 = \frac{\sum i_n P_n}{\sum P_n} . \quad (3)$$

i_n – 25 жастан асқан халықтың біліктілік деңгейі мен 25 жасқа дейінгі білім алып жатқан халықтың үлесі, P_n – 25 жастан асқан және 25 жасқа дейінгі халықтың саны;

$$I_3 = \frac{(X - X_{min})}{(X_{max} - X_{min})} . \quad (4)$$

$ЖІӨ_{сал}$ – салыстырмалы бағалардағы жалпы ішкі өнім (млрд. долл), S – халықтың жылдық орташа саны.

Халықтың табыс көрсеткіштерінің арасында өмір сүру деңгейін сипаттау үшін ең маңыздысы қолда бар кірістер (номиналды және нақты) болып табылады.

$$S_a = S_6 / I_T \quad (5)$$

мұндағы, S_a – салыстырмалы бағалардағы қолда бар табыс, S_6 – ағымдағы бағалардағы қолда бар табыс, I_T – тұтынушылар бағасының индексі.

Халықтың тұрғын үймен қамтамасыз етілуін сипаттау үшін жан басына шаққандағы жалпы

немесе тұрғын үй алаңының орташа мөлшерінің көрсеткіштері пайдаланылады. Бұл ретте тұрғын үй қоры абаттандыру дәрежесі бойынша зерделенеді.

$$K_d = d_{10} / d_1, \quad (6)$$

$$K_{qu} = Q_5 / Q_1 . \quad (7)$$

K_d және K_{qu} – тиісінше децильді және квантильді саралау коэффициенті, d_{10} – жан басына шаққандағы орташа табыс деңгейі қоғамның ең бай мүшелерінің 10%, d_1 – жан басына шаққандағы орташа табыс деңгейі қоғамның ең кедей мүшелерінің 10%, Q_5 – қоғамның ең бай мүшелерінің орташа табыс деңгейі 20%, Q_1 – қоғамның ең кедей мүшелерінің орташа табыс деңгейі 20%.

Сонымен қатар, келесі формуламен Джини коэффициенті есептеледі:

$$d = 1 - 2 \sum_{i=1}^k d_{xi} d_{yi}^m + \sum_{i=1}^k d_{xi} d_{yi} , \quad (8)$$

мұндағы d – Джини коэффициенті, d_{xi} – жиынтықтың жалпы көлеміндегі топтың үлесі (10% немесе 20%), d_{yi} – белгінің жалпы көлеміндегі топтың үлесі, – белгінің жалпы көлеміндегі топтың жинақталған үлесі (Сирвида, 2019).

Джини коэффициенті нөлге тең болғанда, онда кірістердің теңдей бөлінуі байқалады. Бұл коэффициент бірлікке неғұрлым жақын болса, қоғамның кіріс мөлшеріне қатысты стратификация дәрежесі соғұрлым жоғары болады. Халықтың кедей топтарының өмір сүру деңгейін тереңірек зерттеу үшін ең төменгі күнкөріс деңгейінің көрсеткіштері, тұтыну қоржыны, сондай-ақ кедейліктің тереңдігі мен өткірлігі индекстері қолданылады.

Қоршаған ортаның жай-күйін сипаттайтын көрсеткіштер халықтың өмір сүру сапасын сипаттау үшін өте маңызды екені белгілі, яғни климаттық және қоршаған ортаның ластану

деңгейі халықтың өмір сүру сапасын анықтауға септігін тигізеді. Сонымен қатар, жол-көлік оқиғаларының (ЖКО) және техногендік апаттардың көрсеткіштері де ескеріледі.

Еңбек жағдайы өмір сүру сапасына экономикалық бағытта әсер етеді, сондықтан жұмысбастылық пен жұмыссыздық көрсеткіштері, жұмыс уақыты, еңбек демалысы мен жұмыс істемейтін күндер саны, ауыр және дене еңбегімен айналысатын немесе қолайсыз жағдайларда жұмыс істейтін қызметкерлер санының абсолютті және салыстырмалы көрсеткіштері, кәсіптік аурулар мен өндірістік жарақаттану көрсеткіштерінде өмір сүру сапасының деңгейін анықтайды.

Қазіргі уақытта ЕО-да өмір сүру сапасын өлшеу үшін бірнеше көздерден алынған деректерді келесі салаларда біріктіруге алғашқы әрекет жасалды (Shynkaruk, Denisova, 2017):

- материалдық өмір сүру жағдайлары;
- негізгі өндірістік қызмет;
- денсаулық сақтау;
- білім беру;
- бос уақыт (демалыс) және әлеуметтік қарым-қатынас (өзара іс-қимыл);
- экономикалық және физикалық қауіпсіздік;
- мемлекеттік басқару (үкімет) және негізгі құқықтар;
- табиғат және қоршаған орта;
- өмірді жалпы қабылдау.

Халықтың өмір сүру сапасын анықтау кезінде қызметтер саласының да (денсаулық сақтау, спорт, ғылым, білім беру, мәдениет, туризм және т.б.) индексі маңызды. Олар халықтың бос уақытының болуы мен пайдалану көрсеткіштерімен тығыз байланысты.

Нәтижелер мен талқылаулар

Қазақстан құрамы 14 облысты, 3 республикалық маңызы бар қалаларды қосатын, 19 млн-ға жуық халық тұратын мемлекет. Аймақтардың өндірістік мүмкіндіктеріне, географиялық, экономикалық және әлеуметтік ерекшеліктеріне байланысты әр аумақта өмір сүру сапасы әртүрлі деңгейде.

Тұрғындар материалдық қамтамасыз ету деңгейін бағалау бойынша көпшілік өздерін орта тап деп есептейді, жалпы үлесі 65,6%. Орташа деңгейден біршама жоғары қамтамасыз етілгендер 17% және орташа деңгейден төмен қамтамасыз етілгендер 11,6%. Өзін салыстырмалы

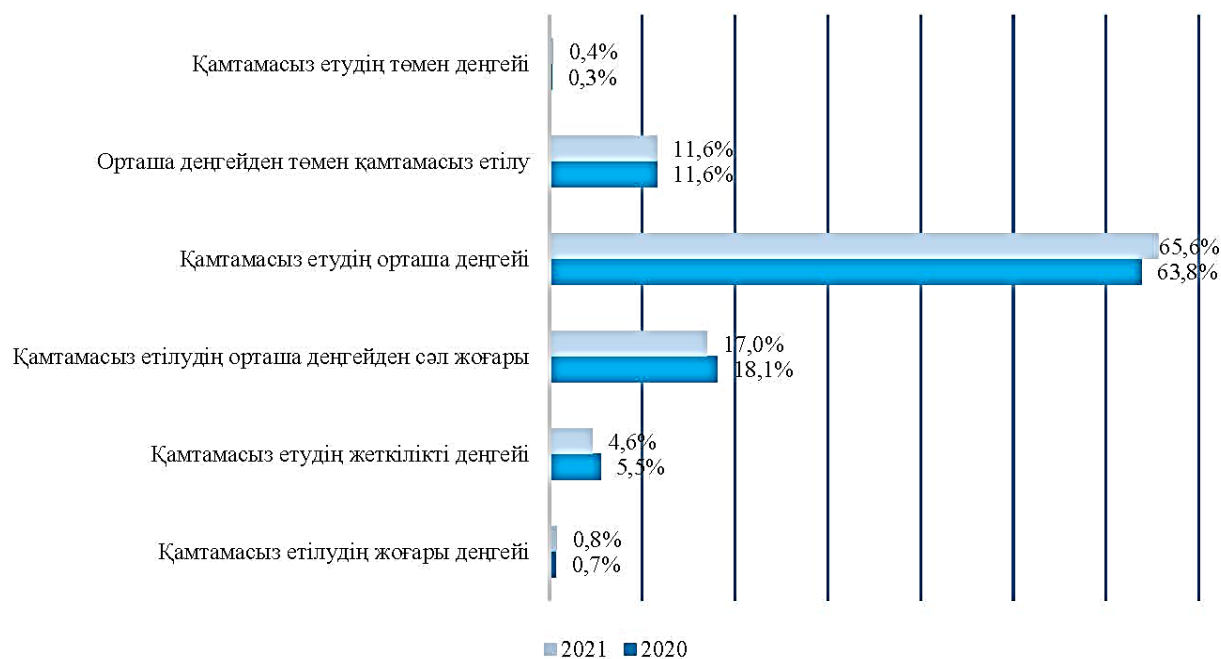
түрде ауқатты санайтындардың үлесі 4,6%-ға дейін (алайда 2020 жылы 5,5%) (ҚР Ұлттық статистика агенттігі, 2021).

Ересектердің сауаттылық деңгейі (%) (25+) – бұл 25 жастан асқан халықтың күнделікті өміріне қатысты қысқа, қарапайым сөйлемдерді түсініп оқи және жаза алатын үлесі. Әдетте, сауаттылық санау қабілетін, қарапайым арифметикалық есептеулерді орындау қабілетін қамтиды. Бұл көрсеткіш 25 және одан жоғары жастағы сауатты адамдардың санын тиісті жас тобындағы халыққа бөлу және нәтижені 100-ге көбейту арқылы есептеледі. Бүгінде елімізде бұл көрсеткіш 99,8% (немесе 0,998 коэффициент) құрайды.

Экономикадағы үй шаруашылықтары арасында кірістердің немесе тұтыну шығыстарының бөлінуі бөлудегі абсолютті теңдіктен қаншалықты ерекшеленетінін өлшейді. Лоренц қисығы ең кедей адамдардан немесе үй шаруашылықтарынан бастап алушылардың жалпы санына қарағанда алынған жалпы кірістің жинақталған пайызын көрсетеді. Джини индексі Лоренц қисығы мен абсолютті теңдіктің гипотетикалық сызығы арасындағы ауданды өлшейді, Джини индексі қисық астындағы максималды ауданның пайызы ретінде өлшенеді. Сонымен, егер Джини индексі 0 болса, бұл толық теңдікті білдіреді, ал 100 абсолютті теңсіздікті білдіреді (Ахметова, 2017).

БҰҰ ұсынған әдістеме бойынша адамның өмір сүру сапасын анықтау нәтижелері келесі нақты шеңбер негізінде бағаланады.

БҰҰ Даму бағдарламасының мамандары өмір сүру сапасын жалпы бағалау үшін адам әлеуетінің даму индексі бойынша жасалған талдаудан көріп тұрғанымыздай, Қазақстан аймақтарында $I_{A\text{ӘД}}$ 0,75-0,77 аралығында, бұл бағалау кестесінің мәнімен адам әлеуметтік дамуының жоғары деңгейін көрсетеді. Алайда, Джини индексі бойынша 17,69%-дан 28,29% аралығын көрсетеді. Бұл Джини коэффициенті бойынша төмен көрсеткіш болып табылады. Бұл айырмашылық Джини көрсеткішін анықтауда топтағы бай және кедей топтардың үлестері есепке алынуында, ал $I_{A\text{ӘД}}$ көрсеткіші топтардың бұл ерекшеліктерін орташа есеппен қарастырады. $I_{A\text{ӘД}}$ көрсеткіші бойынша ең жоғарғы өмір сүру сапасы Нұр-Сұлтан, Алматы қалаларында болса, ең төменгі көрсеткіштер Солтүстік Қазақстан, Маңғыстау және Түркістан облыстарында тіркелген.

2-сурет – Материалдық қамтамасыз ету (жеткіліктілік) деңгейі бойынша бағалау
Ескерту – Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі,
Статистика комитеті мәліметтері негізінде құрастырылған

2-кесте – Қазақстан Республикасы аймақтарындағы АӘД индексі

2020 жыл	Орташа өмір сүру ұзақтығы	I ₁	I ₂	Жан басына шаққандағы ЖӨӨ, АҚШ \$	I ₃	I _{АӘД} (2021ж)	Джини коэффициенті (2021 ж.)
Қазақстан Республикасы	71,37	0,79	0,56	270,06	0,997729	0,76200	-
Ақмола	70,09	0,77	0,56	249,36	0,998006	0,75568	26,8%
Ақтөбе	71,69	0,80	0,56	228,74	0,998281	0,76372	24,29%
Алматы облысы	71,73	0,80	0,56	201,41	0,998646	0,76401	26,8%
Атырау	70,52	0,78	0,56	500,18	0,994657	0,75699	20,3%
Батыс Қазақстан	70,87	0,78	0,56	261,21	0,997848	0,75955	24,19%
Жамбыл	70,63	0,78	0,56	187,25	0,998835	0,75860	22,3%
Қарағанды	70,38	0,78	0,56	303,61	0,997282	0,75696	28,19%
Қостанай	70,72	0,78	0,56	246,18	0,998048	0,75885	23,3%
Қызылорда	70,15	0,77	0,56	198,00	0,998692	0,75616	22,5%
Маңғыстау	71,10	0,79	0,56	329,08	0,996941	0,75046	17,49%
Павлодар	70,75	0,78	0,56	277,52	0,99763	0,75889	25,6%
Солтүстік Қазақстан	69,90	0,77	0,56	240,21	0,998128	0,75476	18,29%
Түркістан	70,67	0,78	0,56	147,54	0,999365	0,75893	17,69%
Шығыс Қазақстан	70,85	0,78	0,56	259,61	0,997869	0,75945	30,19%
Нұр-Сұлтан қаласы	73,49	0,82	0,56	405,57	0,99592	0,77187	22,7%
Алматы қаласы	74,02	0,83	0,56	383,07	0,996221	0,77449	27,5%
Шымкент қаласы	71,00	0,78	0,56	176,10	0,998984	0,76048	19,6%

Ескерту – Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті. Қазақстан Республикасындағы халықтың тұрмыс деңгейінің мәліметтерінің мониторингі негізінде автормен құрастырылған

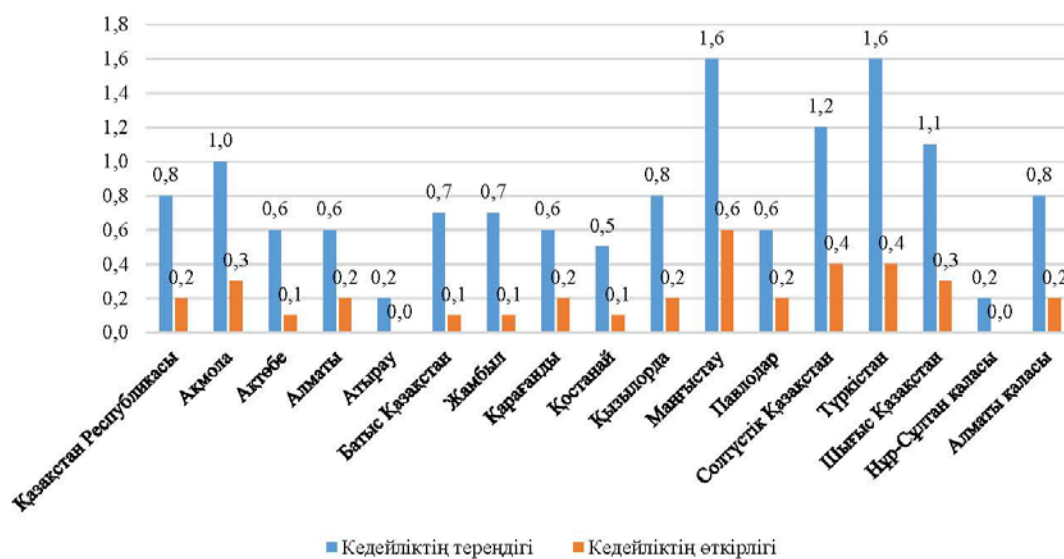
3-кесте – БҰҰ өмір сүру сапасын бағалау шеңбері

Деңгей	Индекс
Адам дамуының өте жоғары деңгейі	0,800 және одан жоғары
Адам дамуының жоғары деңгейі	0,700-0,799
Адам әлеуетінің дамуының орташа деңгейі	0,550–0,699
Адам дамуының төмен деңгейі	0,550-ден төмен
Ескерту – БҰҰ-ның АӘД бағдарламасы бойынша 2020 жылғы есебінен	

Кедейліктің таралуының аймақтық ерекшеліктерін талдау үшін екі көрсеткіш салыстырылды: елдегі кедейлердің жалпы санына аймақтағы кедейлердің үлесі және елдегі халықтың жалпы санына аймақтағы халықтың үлесі. Егер бұл арақатынас 1-ден асатын болса, онда Қазақстан бойынша орташа деңгеймен салыстырғанда өңірді салыстырмалы түрде кедей деп тануға болады. Түркістан, Жамбыл, Маңғыстау және Солтүстік Қазақстан облыстарының халқы салыстырмалы түрде кедей деп санауға болады, мұнда кедейлердің үлесі елдегі жалпы халықтың үлесінен 1,3 есе көп.

2020 жылғы өңірлердің әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштері рейтингінде Солтүстік Қазақстан облысы 13-орынды иеленді. Түркістан облысында кедейлердің үлесі республикадағы халықтың жалпы санындағы облыс халқының үлесінен 1,9 есе жоғары болды (ҚР Ұлттық статистика агенттігі, 2021).

Ең жақсы жағдай Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларында, онда кедейлердің үлесі Қазақстан халқының осы қалалардағы халық үлесінен сәйкесінше 3,4 және 2,5 есе. Бұл еліміздің осы ірі қалаларында жалақы мен жұмыспен қамту деңгейінің жоғары болуымен түсіндіріледі.

3-сурет – ҚР өңірлерінде кедейлік деңгейлері, %
Ескерту – Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі, Статистика комитеті мәліметтері негізінде құрастырылған

Салыстырмалы түрде «кедей емес» деп өнеркәсіп дамыған Қарағанды және Павлодар облыстарын жатқызуға болады, мұнда кедейлердің үлесі халықтың жалпы санындағы осы облыстар халқының үлесіне қарағанда 1,6 есе төмен.

Қазақстанда халықтың кейбір топтары, әсіресе ауылдық жерлерде тұратындар, кедейлік тұрғысынан осал болып қалуда. Оларға өзін-өзі жұмыспен қамтығандар, көп балалы және толық емес отбасылар, қарт адамдар, мүгедек адамдар және мигранттар жатады.

Кедейшіліктің негізгі себептері жұмыссыздық, нәтижесіз жұмыспен қамтылу және табысы ел бойынша орташа көрсеткіштің жартысын ғана құрайтын ауыл халқы арасындағы табыс деңгейінің төмендігі болып отыр. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығында жұмыс істейтін халықтың шамамен 40%-ы өзін-өзі жұмыспен қамтығандар болып табылады және лайықты өмір сүру деңгейін ұстап тұру үшін жеткіліксіз табыс алады. Елдің оңтүстік өңірлерінде өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықтың мәртебесі жұмыспен қамтылған халықтың 80%-на жетеді (ҚР Ұлттық статистика агенттігі).

Сонымен қатар, Қазақстан өңірлерінің экологиялық проблемалары айтарлықтай үлкен – атмосфералық ауаның, жер үсті суларының ластануы және қалдықтармен жұмыс істеудің жетілмеген жүйесімен сипатталады. Әсіресе, Нұр-Сұлтан, Алматы, Қарағанды, Теміртау, Атырау, Ақтөбе, Балқаш, Өскемен, Жезқазған және Шымкент қалаларында экологиялық мәселелердің жоғары деңгейі тіркелген.

Қорытынды

Халықтың өмір сүру сапасы халықтың жалпы әл-ауқатын сипаттайтын интегралдық көрсеткіш болып табылады. Қазақстанның әлемнің дамыған 30 елінің қатарына кіру жолындағы басты жетістік деп еліміздің қазіргі уақытта халықтың ақшалай табысының негізгі көзі еңбек қызметінен түсетін табыс болып табылады, алайда ауылдық жерлер үшін қала тұрғындарына қарағанда өз бетінше жұмыспен қамтылудан түсетін кірістің неғұрлым жоғары үлес салмағы тән. Сонымен бірге ең төменгі күнкөріс деңгейінде өзгерістер болып жатыр (оның шамасының артуы және құрылымның трансформациясы), ол әлеуметтік қамсыздандыру шеңберінде негізгі рөл атқарады. Осыған байланысты қазақстандық қоғамдағы әлеуметтік қауіпсіздік пен әлеуметтік тұрақтылықты нығайту мәселесі негізгі күн тәртібі болып қала береді.

Қазақстан халқының негізгі бөлігінің әлеуметтік-экономикалық жағдайының нашарлауының нақты себептерін анықтау халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға арналған қолданыстағы экономикалық және әлеуметтік тетіктердің тиімділігін жан-жақты және тұтас (жүйелі) зерттеуді қамтиды. Қазіргі уақытта шетелдік

және отандық ғалымдар мен мамандар арасында «өмір сапасы» ұғымының мәні, мазмұны мен құрылымы туралы мәселе даулы болып қала береді. Өмір сапасының қазіргі заманғы теорияларында кейбіреулер оны деңгеймен, өмір салтымен, басқалары өмір сапасы мен өмір сүру деңгейімен өзара қарама-қарсы ұғымдар ретінде салыстырады (яғни өмір сүру деңгейі неғұрлым жоғары болса, өмір ырғағының шиеленіс деңгейі соғұрлым төмен болады және керісінше); басқа авторлар өмір сапасын басқа маңызды салаларға – қоршаған орта сапасына, стресстік жағдайлар деңгейіне және т. б. Жағдайлармен байланыстырады. Талдау жасалған әдістемелердің нәтижелерінің үлкен айырмашылығы, өмір сапасын жетілдіру үшін ең алдымен тиімді әдістеме құрастыру керек екендігін көрсетеді. Әдістемені келесі бағыттармен толықтыру ұсынылады:

- аймақтың экологиялық тазалығы;
- қызметтердің қолжетімділігі;
- цифрлық технологиялардың қолжетімділігі;
- мемлекеттік әлеуметтік бағдарламалардың жүзеге асырылу деңгейі.

Талдау бөлімі көрсеткендей, еліміздің аймақтарында халықтың тұрмыс деңгейі сапасының айырмашылығы үлкен арақатынасты көрсетеді. Сондықтан, халықтың тұрмыс сапасы төмен аймақтарда арнайы жетілдіру бағдарламаларын жүзеге асыру және қаржылай қамтамасыз ету жүйесін жүйелендіру талап етіледі. Аймақтарда адамға және өмір сапасына негіздеген экономиканы негіздеу ұсынылады. Ол үшін: ауылдық аймақтарда жұмыссыздықты төмендету мақсатында жаңа бизнес-идеяларға қолдау көрсетуді жоғарылату арқылы жаңа жұмыс орындарын ашу және қызмет ететін бизнес секторын қолдауды күшейту. Ал қалалық аймақтарда экологиялық мәселелер өршіп тұр. Сондықтан, қалалық аймақтарда экологиялық жобаларды көбейту ұсынылады.

Сонымен қорытындылай келе, халық – мемлекеттің ең негізгі байлығы, ал халықтың өмір сапасын жақсарту – халықтың өмір сүру жағдайымен қанағаттануына алып келеді, ол сәйкесінше жұмыс тиімділігін арттыруға және рухани-мәдениеттің жақсаруына алып келеді. Бұл көрсеткіштер тұтас елдің әлеуметтік-экономикалық және экологиялық дамуына алып келетіні анық.

Әдебиеттер

- Adilet.zan.kz. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. 14 желтоқсан 2012. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (қаралым күні 10.12.2021).
- Akorda.kz. Қ.Тоқаев: Экономиканы дамытуға жаңа ойлар, жаңа әрекеттер қажет. 15 қазан 2019. – URL: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/meetings_and_sittings/ktokaev-ekonomikany-damytuga-zhana-oilar-zhana-areketter-kazhet (қаралым күні 12.12.2021).
- Bayraktar H. et al. Leveraging maturity assessment to choose the right applications for smart cities: turkey's approach //The International Archives of Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences. – 2020. – Т. 44. – С. 137-142. <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLIV-4-W3-2020-137-2020>.
- Dissanayake D. et al. Analysis of life quality in a tropical mountain city using a multi-criteria geospatial technique: A case study of Kandy City, Sri Lanka //Sustainability. – 2020. – №. 12(7). – С. 2918. <https://doi.org/10.3390/su12072918>.
- Helliwell J. F. et al. World happiness report 2020. – 2020. (қаралым күні 03.02.2022).
- kapital.kz Названы регионы с самым низким и высоким уровнем дохода населения. – URL: <https://kapital.kz/economic/94991/nazvany-regiony-s-samym-nizkim-i-vysokim-urovnm-dokhoda-naseleniya.html> (қаралым күні 21.02.2022)
- Shynkaruk, O., Denisova, L. Methods for Assessing Quality of Life: International Experience // Physical education, sports and health culture in modern society. – 2017. – № 1. P. 36-42. DOI - 10.29038/2220-7481-2017-01-36-42 (қаралым күні 19.02.2022).
- Tofallis C. Which formula for national happiness? //Socio-Economic Planning Sciences. – 2020. – Т. 70. – С.100688. doi: 10.1016/j.seps.2019.02.003.
- Ахметова И.А. Использование экономико-статистических методов для определения равномерности распределения фонда оплаты труда через системы заработной платы // Вестник экономики, права и социологии. – 2017. – № 1 – С. 7-12.
- Доклад ООН о человеческом развитии 2020: Следующий рубеж – Человеческое развитие и антропоцен. – URL: https://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2020_overview_russian.pdf (қаралым күні 02.02.2022).
- Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті. Қазақстан Республикасындағы халықтың тұрмыс деңгейін мониторингілеу. – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/64/statistic/6> (қаралым күні 19.02.2022).
- Митрошин, А.А. Методы оценки качества жизни населения и социально-экономической дифференциации территорий. – М.: «Научно-издательский центр ИНФРА-М», 2018. – 96 с. DOI 10.12737/monography_5a129974a65cd9.88159942.
- Николаева П.С. Генезис научных идей о качестве жизни населения // Вестник НГИЭИ. – 2016. – №. 1 (56). – С. 83-87.
- Рыкун А. Ю. и др. Измерение качества жизни в городах: возможности индексного подхода // The Journal of Social Policy Studies. – 2020. – Т. 18. – №. 2. – С.283-298. <https://doi.org/10.17323/727-0634-2020-18-2-283-298>.
- Сирвида Л.С. Коэффициент Джини: все ли равны? // Экономика. – 2019. – URL: <https://journal.open-broker.ru/economy/koefficient-dzhini/>
- Талалушкина Ю. Н. Историко-экономические аспекты формирования понятия «качество жизни» // История и современность. – 2015. – №. 2 (22). – С. 62-68.
- Ұлттық статистика агенттігі. Қазақстандағы халықтың тұрмыс деңгейі 2016-2020 ж. есебі. – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/64/publication> (қаралым күні 19.02.2022).

References

- Adilet.zan.kz. "Qazaqstan-2050" Strategiasy qalyptasqan memlekettin jaña saiası baғыty («Kazakhstan-2050» a new political course of the established state.). 14 jeltoqsan 2012. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (date of access 10.12.2021).
- Akhmetova. I. A., Shikhalev. A. M., Singatullin. R. R., & Sharipova. G. A. (2017). Ispolzovaniye ekonomiko-statisticheskikh metodov dlya opredeleniya ravnomernosti raspredeleniya fonda oplaty truda cherez sistemy zarabotnoy platy (The use of economic and statistical methods to determine the uniformity of the distribution of the wage fund through wage systems). Vestnik ekonomiki. prava i sotsiologii, (1), 7-12.
- Akorda.kz. Q.Toqaeв: Ekonomikany damytýǵa jaña oılar, jaña áreketter qajet (We need new ideas, new actions for the development of the economy). 15 qazan 2019. – URL: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/meetings_and_sittings/ktokaev-ekonomikany-damytuga-zhana-oilar-zhana-areketter-kazhet (qaralym kúni 12.12.2021)
- Bayraktar, H., Bayar, D. Y., Kara, B., & Bilgin, G. (2020). Leveraging maturity assessment to choose the right applications for smart cities: turkey's approach. The International Archives of Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, 44, 137-142.
- Dissanayake, D. M. S. L. B., Morimoto, T., Murayama, Y., Ranagalage, M., & Perera, E. N. C. (2020). Analysis of life quality in a tropical mountain city using a multi-criteria geospatial technique: A case study of Kandy City, Sri Lanka. Sustainability, 12(7), 2918.

Doklad OON o chelovecheskom razvitii 2020: Sleduyushchiy rubezh - Chelovecheskoye razvitiye i antropotsen (The next frontier is Human development and the Anthropocene.). – URL: https://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2020_overview_russian.pdf (?aralym k?ni 02.02.2022).

Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J., & De Neve, J. E. (2020). World happiness report 2020.

kapital.kz. Nazvany region s samym nizkim i vysokim urovnem dokhoda naseleniya (Named regions with the lowest and highest income levels of the population) – URL: <https://kapital.kz/economic/94991/nazvany-regiony-s-samym-nizkim-i-vysokim-urovnem-dokhoda-naseleniya.html> (қаралым күні 21.02.2022)

Mitroshin. A. A., Shitova. Yu. Yu., & Shitov. Yu. A. (2018). Metody otsenki kachestva zhizni naseleniya i sotsialno-ekonomicheskoy differentsiatsii territoriy (Methods of assessing the quality of life of the population and socio-economic differentiation of territories), 94 s.

Nikolayeva. P. S. (2016). Genезis nauchnykh idey o kachestve zhizni naseleniya (The genesis of scientific ideas about the quality of life of the population). Vestnik NGIEI, 1 (56), 83-87.

Qazaqstan Respýblıkasy Ulıtyq ekonomika mıńıstrlıgı Statısıka komıtetı. Qazaqstan Respýblıkasyndaǵy halyqtyń turmys deńgeın monitorıńıleý (Monitoring the standard of living of the population in the Republic of Kazakhstan). – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/64/statistic/6> (qaralym kúni 19.02.2022).

Rykun. A. Yu., Chernikova. D. V., Sukhushina. E. V., & Berezkin. A. Yu. (2020). Izmereniye kachestva zhizni v gorodakh: vozmozhnosti indeksnogo podkhoda (Measuring the quality of life in cities: the possibilities of an index approach). Zhurnal issledovaniy sotsialnoy politiki, 18(2).

Shynkaruk, O., Denisova, L (2017) Methods for Assessing Quality of Life: International Experience. Physical education, sports and health culture in modern society. DOI - 10.29038/2220-7481-2017-01-36-42 (qaralym kúni 19.02.2022).

Sirvida L.S. (2019) Koeffitsiyent Dzhini: vse li ravny (Gini Coefficient: Are all equal?)? Ekonomika. – 2019. – URL: <https://journal.open-broker.ru/economy/koefficient-dzhini/>

Talalushkina. Yu. N. (2015). Istoriko-ekonomicheskiye aspekty formirovaniya ponyatiya «kachestvo zhizni» (Historical and economic aspects of the formation of the concept of «quality of life»). Istoriya i sovremennost. 2 (22), 62-68.

Tofallis, C. (2020). Which formula for national happiness? Socio-Economic Planning Sciences, 70, 100688.

Ultyq statısıka agenttigi. Qazaqstandaǵy halyqtyń turmys deńgeın 2016-2020 j. esebi. – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/64/publication> (qaralym kúni 19.02.2022).